

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XVIII, 1998)

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Deși unele din publicațiile arheologice ale anului 1998 au apărut iarăși cu întârziere, ele ne-au adus multe noutăți privitoare la istoria provinciilor existente în antichitate pe teritoriul României. Din același motiv, abia acum prezentăm și unele publicații din anii anteriori.

DACIA

Bibliografie – Generalități

759. R. Ardevan, *Curator civitatis Romulensium*, Specimina Nova 12, 1996 (apariție: 1998), p. 77–82: discuție pe marginea inscripției de la Sevilla privind cariera lui Sextus Iulius Possessor (CIL II, 1180 = ILS, 1403 = AnnÉp, 1965, 237 = IDRE I, 179).

760. Idem, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, 1998 (624 p.).

761. Doina Benea, *Colegiul utricularilor din Dacia*, AnB 4, 1995, p. 302–307.

762–764. Universitatea de Vest, Timișoara. Facultatea de litere, filozofie și istorie – Secția Istorie: Arhe. Buletin de studii și cercetări studențești de istorie veche, arheologie și epigrafie (coordonator prof. univ. dr. Doina Benea) 1, 1996; 2, 1997. Titlul pretențios al acestei publicații, sugerat de un termen grecesc, este transcris incorect (vezi ἀρχή, *arché*; cf. seria enciclopedică franceză: *Archéo*).

Pentru cronica noastră reținem:

762. Simona Regep, *Tesserae militares cu inscripție din Dacia*, Arhe 1, p. 47–50 (două plăcuțe de bronz cu litere realizate prin punctare). Prima piesă (= IDR III/1, 110) era probabil o plăcuță fixată pe o centură; lectura corectă este *coh(ortis) I Vindelico(rum) Iuli Martialis (centuria) Clemen(tis)*. Cea de-a doua (publicată de Doina Benea, StComCaransebeș 6, 1979, p. 145): (*centuria) Claudi Silo(nis)*.

763. Eadem, *Atacurile sarmașilor iazigi asupra sud-vestului provinciei Dacia în timpul războaielor marcomanice*, Arhe 2, 1997, p. 36–41.

764. C. Timoc, *Notițe epigrafice bănățene (I)*, Arhe 2, 1997, p. 50–57.

Autorul reia câteva piese epigrafice, cu unele observații corecte (de respins însă utilizarea verbului *a inscriptiona*, utilizat abuziv de unii „epigrafști”):

– (1) fragmente dintr-o inscripție funerară de la Tibiscum (vezi CEpR II, 126–127), la care autorul adaugă alte două mici fragmente inedite (nimic esențial);

– (2) fragment de diplomă militară de la Tibiscum (= CEpR II, 121 = VI, 366); autorul ignoră comentariul nostru din Dacia, N. S. 27, 1983, p. 193–194 (= Sargetia 16–17, 1982–1983, p. 233–236; preluat în AnnÉp, 1984, 735; vezi și Margaret M. Roxan, RMD, 122), unde se propune o datare *post* 144.

– (3) (= IDR III/1, 83): inscripție probabil funerară (nu votivă), *SILVAN* (în ultimul rând) fiind mai degrabă un antroponim;

– (6) (= CEPR II, 135) (Berzovia): inscripție trasată cu un obiect ascuțit pe un fragment de cărămidă; probabil un număr de ordine *CXV* (= 115), nu *c(ohors) XV*.

765. I. Glodariu, *EphemNap* 7, 1997, p. 65–87 (autorul ajunge la concluzia că literele grecești de pe blocurile de construcție din fortificațiile dace sunt mărci de pietrar).

766. Irina Ghinescu, *Cultul nimfelor în Dacia romană*, *EphemNap* 8, 1998, p. 123–143.

767. V. Moga, *De la Apulum la Alba Iulia. Castrul roman de la Apulum*, Cluj, 1998. De reținut îndeosebi p. 86–94, unde se prezintă prosopografia legiunii XIII Gemina.

768. Ed. Németh, *Despre originea etnică a soldaților și veteranilor din Dacia Porolissensis*, *AnB* 2, 1993, p. 195–205.

769. Idem, *Despre identitatea unei unități militare romane. Ala I Britannica c. R.*, *AnB* 4, 1995, p. 311–313.

770. Idem, *Die Romanisierung in den Auxiliartruppen aus dem Südwesten Dakiens*, *AnB* 5, 1997, p. 75–78.

771. Idem, *Die Numeri im römischen Heer Dakiens*, *EphemNap* 7, 1997, p. 101–116.

772. S. Nemeti, *Cultul lui Sucellus – Dis Pater și al Nantosvetlei – Proserpina în Dacia romană*, *EphemNap* 8, 1998, p. 95–122.

773. C. Opreanu, *Castrul legiunii I Adiutrix de la Apulum în timpul lui Traian. Consecințe asupra urbanismului roman la Apulum*, *Apulum* 35, 1998, p. 123–134 (vezi Dovezile epigrafice ale staționării legiunii I Adiutrix la Apulum, p. 121–122).

774. Adela Paki, *Onomasticon Daciae (I). Die Patronimika der Provinz Dacia Porolissensis*, *ActaMN* 35 (I), 1998, p. 119–146.

775. C. C. Petolescu, *Municipium Romulensium*, *AO* 13, 1998, p. 23–26 (probabil încă din timpul lui Hadrian).

776. Idem, *Varia Daco-Romana XIX. Dacii în diplomele militare romane*, *Thraco-Dacica* 19, 1998, p. 157.

Informațiile se completează acum cu o nouă diplomă militară publicată de W. Eck, E. Paunov, *Chiron* 27, 1997, p. 335–354: *tabella I*, aproape completă, descoperită la Kozovskoto (teritoriul Montanei, Moesia Inferior), copie după o *constitutio* imperială din 20 august 127 privitoare la trupele auxiliare din provincia Germania Inferior; diploma a fost eliberată unui *ex equite [...]* *sae Natusis filio* Daco din *cohors IIII Thracum pia fidelis*. Pentru numele călărețului dac, editorii au în vedere mai multe nume (p. 352/353, nota 95: „Aus Platz gründen wären Bisa, Blasa, Sassa, Tarsa möglich”, dar și altele; vezi D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957).

777. D. Protase, *Considerații privind antroponimia traco-dacică și originea etnică a purtătorilor din inscripțiile Daciei romane*, *Revista Bistriței* 8, 1994, p. 35–39.

778. Ligia Ruscu, *Die griechischen Namen in der Provinz Dakien*, *ActaMN* 35 (I), 1998, p. 147–186.

779. I. Stângă, *Viața economică la Drobeta în secolele II–VI p.Ch.*, București, 1998 (*Bibliotheca Thracologica XXVI*) (270 p. + 112 pl. cu fotografii și desene) (utilizarea surselor arheologice, numismatice și epigrafice) (vezi și mai departe, nr. 780).

Inscripții inedite

780. Gârla Mare (jud. Mehedinți). Fragmente ceramice cu inscripții zgâriate în pasta arsă: pe un fragment numele *Iulianu[s]*, pe altul *Iul. Antoni*, pe alte două literele *A* și *M* (?).

I. Stângă, Drobeta 8, 1998, p. 33–40, fig. 9; idem, *Viața economică...*, pl. XLII/1–4.

781–791. I. Piso, *Inscripfen von Prokuratoren aus Sarmizegetusa (II)*, ZPE 120, 1998, p. 253–271 (prima serie a fost publicată în ZPE 50, 1983, p. 233–251; vezi cronică noastră din SCIVA 36, 1985, 4, p. 359–363, nr. 273–291). Autorul publică alte 20 de inscripții, multe din ele fragmentare; reținem pe cele care prezintă noutăți:

781 (= IDR III/2, 227). P. 255–257, nr. 1, fig. 2–3 (foto, desen). I. Piso adaugă două noi fragmente dintr-o inscripție mai veche (publicată de I. I. Russu, SCIVA 30, 1979, p. 437–438), din partea stângă și centrală a inscripției; în forma actuală, inscripția măsoară: 0,28 x 0,96 x 0,11 m. Litere înalte între 2,2–5 cm.

*[Invicto Deo Sera]pidi
et Is[idi frugi]ferae pro salute
atque incolumitate Imp(eratoris) Caes(aris)
M(arci) [A]urel(ii) Antonini [P]ii Felicis*

5 *[Aug(usti)] Part(hici) max(imi)] Britt(anici) max(imi)
[.....A]ug(?usti) [...]
.....*

782. P. 257–258, nr. 2: șapte fragmente (unele ratașabile) dintr-o placă de marmură (fragmentul din stânga prezintă o *tabula ansata*, jos este profilat); două dintre ele prezentate în IDR III/2, 68. Litere înalte de 5,5–6 cm.

Ζηνι θ[?εω]ν π[?άντων κρατου]ντι Σαράπι[?δι]
Κάσ[σ]λος Α?λ[...?κατασκευ]ασθέν[τα ?έπι]
ΑΙ[...]?ΛΑΣ[.....] έπιτ[?ρόπου]

După reconstituirea propusă de I. Piso, inscripția este dedicată lui Zeus Sarapis, care domnește peste toți zeii (vezi astfel și inscripția de la Drobeta IDR II, 19: *lovi deor[um principii]*); dedicantul, un *Cassius*, consemnează se pare împodobirea sanctuarului zeului. În ultimul rând, editorul are în vedere și formula κατ' έπιταγήν sau κατ' έπίταγμα: vezi CIL III, 7766 (= I. I. Russu, StComSibiu 12, 1965, p. 62, nr. 20) (Apulum): 'Εξ έπιταγής Μητρος Τροκλιμήνης („din porunca...”).

783. P. 259–260, nr. 4 (fotografii, desen–reconstituire): șase fragmente dintr-o placă de marmură (fragm. *d* = IDR III/2, 145). Reconstituirea propusă de editor:

*[?Pro salute Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aureli]
[Severi [[Alexandri]] Pii Fel(icis) Aug(usti) et]
[[[Iul]iae M[ameae]] sanctiss[im]ae Aug(ustae)
[[[m]atr[is]] Aug(usti) n(ostri) et cas[tro]rum
5 M(arcus) Luccei[us] Fel[ic]is, [pro]c[ur]ator Aug(usti) n(ostri)
[...]?imu[...]
[...]
[...]mus [...]*

784 (= AnnÉp, 1983, 834). P. 260–261, nr. 5.

[.....]
 [[*Iuliae Mameae*]] *sanctissimae Aug(ustae)*
 [[*m[atr]is*]] *Aug(usti) n(ostri) et castrorum*
M(arcus) Lu(cceius Felix, proc(urator) Aug(usti) n(ostri))
P(ublius) Ael(ius) H[---]

785. P. 261–262, nr. 6 (foto, desen–reconstituire). Patru fragmente (care se îmbină) dintr-o placă de marmură. Dimensiuni: 0,47 x 0,31 x 0,03 m; litere înalte între 2–4 cm.

Pro salute ae[terna]
Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aurelli Se[veri] [[Alexandri]] Aug(usti) et]
[[Iuliae Mameae]] s[anc]tissimae Aug(ustae)
[[ma[tris]] Aug(usti) n(ostri) et castrorum
 5 *templi si[...]*

786. P. 262–263, nr. 7 (fotografii, desene). Două fragmente publicate de G. Tégllás (AEM 8, 1884, p. 53, nr. 6 = CIL, III, 7970); la acestea I. Piso adaugă alte trei fragmente inedite, propunând următoarea reconstituire:

[?*Pro salute*] *aet[erna]*
[Imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aurelli] Sever[i] Alexandri Pii Felicis Aug(usti) et]
[Iuliae Mameae matris Aug(usti) n(ostri) ca]strorum] [...et universi huma]ni gener[is]
nymph[aeum...M(arcus) Lucceius] Felix, p[roc(urator) Aug(usti) n(ostri)]

787. P. 263, nr. 9 (foto). Altar (bază) de marmură (spart în trei bucăți, dar care se îmbină); fața înscrisă profilată sus și jos. Dimensiuni: 0,80 x 0,41 x 0,34 m. Litere înalte de 2–5 cm; în r. 4, ligatura E+I.

Invicto
deo
Serapidi
M(arcus) Lucceius
 5 *Felix,*
proc(urator) Aug(usti)
n(ostri)

788. P. 264, nr. 10. Bază de statuie de marmură. Dimensiuni: 0,29 x 0,21 x 0,27 m. Litere înalte de 2 cm.

Lucc(eius) Felix,
proc(urator) Aug(usti) [n(ostri)] .

789. P. 264, nr. 11 (foto, desen). Fragment de placă de marmură. Dimensiuni: 0,15 x 0,095 x 0,115 m. Litere înalte de 4,5 cm.

*[M(arcus) Lucceius]
[Felix],
pro[c(urator) Aug(usti) n(ostri)],
conse[cra]-*

5 vit

„Der Text und seine Verteilung sind auf einer schon publizierten und ebenfalls von M. Lucceius Felix errichteten Basis wiederzufinden” (I. Piso; cf. ZPE 50, 1983, p. 246, nr. 14 = AnnÉp, 1983, 839 = SCIVA 36, 1985, 4, p. 362, nr. 286).

790. P. 264–265, nr. 13 (foto). Altar (sau bază de statuie) de marmură, cu fața înscrisă profilată sus și jos; colțul drept inferior rupt. Dimensiuni: 1,41 x 0,43 x 0,37 m. Litere înalte de 3,5 cm; ultima literă din r. 8 (este vorba de G) a fost răzuită.

*Invicto
Mithrae,
Marti Camulo,
Mercurio,
5 Rosmertae,
Q(uintus) Axius Aeli-
anus, v(ir) e(gregius),
proc(urator) Aug[[g(ustorum)]],
Ioni*

Camulus era o divinitate celtică, la fel ca *Mercurius* și *Rosmerta*.

791. P. 266–267, nr. 14 (foto). Altar (sau bază de statuie), cu fața înscrisă profilată sus și jos; colțul drept inferior lipsă. Dimensiuni: 1,10 x 0,485 x 0,38 m. Litere înalte de 3–4 cm.

*Aesculapio,
Saluti, Epionae,
Veneri ubique
Neptuno, Salaciae,
5 Cupidinibus,
fontibus, aquis,
Q(uintus) Axius Aelia-
nus, v(ir) e(gregius), proc(urator) Aug[[g(ustorum)]]
Ioni*

792–793. I. Piso, *Zwei fragmentarische Laufbahnen aus dem Forum Vetus von Sarmizegetusa*. ZPE 120, 1998, p. 272–276.

792. P. 272–273, nr. 1 (foto, desen–reconstituire). Bază de statuie de marmură (fragment). Dimensiuni: 0,42 x 0,36 x 0,27 m. Litere înalte de 5–6 cm.

*L(ucio) Cassio ?L(ucii) filio) ?Ter]-
[?t]ullo [.....]
[?s]evi[ro tur]-
[mae] I e[q(uitum) R(omanorum)...]*

793. P. 273–276, nr. 2 (fotografii, desen–reconstituire). Douăsprezece fragmente dintr-o bază de marmură vineție, grupate în patru fragmente; fața cu inscripție profilată sus și jos. Dimensiuni: a) (cinci bucăți) 0,79 x 0,07 x 0,075 m; b) (două bucăți) 0,82 x 0,10 x 0,12; c) (trei bucăți) 0,56 x 0,12 x 0,12 m; d) (trei bucăți) 0,64 x 0,07 x 0,05 m. Litere înalte de 4,5–5,5 cm; fragm. b, r. 6. ligatura N+E. Textul inscripției este astfel reconstituit de editor:

[...]*el*[...] *P(ublii)fl(io)...*
 [...]*T**er*[*t*]*ull(o).....*-
 [...] *R?O*[...] *LCO*[.....]
 [*pr*]*oc(uratori) p(ro)vin(ciae)...* *D*[.]
 5 [*pr*]*oc(uratori) [pr]ov(inciae) [?Daciae] A[?pul(ensis)]*
 [*pr*]*oc(uratori) ?M[.]NE[...?ad]e[ct(o)]*
 [*Aug*]*g[[(ustorum)]] [...] ?OC*[.....] *L?V*
 [...] *IV*[...] *A*[.....] *?CI*[...]
 [...] *DO*[...] *?p*[*r*]*aeffecto) c**oh(ortis) [...]*
 10 [...] *VR*[.....] *?CR*[...]
 [...] *RI*[...] *C?R*[...] *?O*[.] *?O*[...]
 [...] *?I*[...] *R* [*pat*]*ron(o)*
 [*l(oco)] d(ato) [d(ecurionum)] d(ecreto)*

794. ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA. Patru fragmente dintr-o bază de statuie de marmură descoperite în 1993–1994 în timpul săpăturilor în forul lui Traian de la Ulpia Traiana.

I. Piso, *Die Legio XV Apollinaris in den Markomannischen Kriegen*, ActaMN 35 (I), 1998, p. 97–104, fig. 2 (foto) – 2 (reconstituire).

[.....]
 [...] *X*[.....]
FRO [...] *trib(unus) mil(itum)*
le(gionis) XV A[*pollinaris*]
[de]duct(ae) in [exped(itionem) ?prim(am)]
 5 [*Ge*]*rman(icam) d(ec(urio) col(oniae) Sarm(izegetusae)]*
Ilvir p(raefectus)
cr[e]atus [pro [(Com)]-
[[mo]]do [Im]peratore

Legiunea XV Apollinaris își avea sediul la Satala (în Cappadocia).

Pentru *praefecti pro imperatore*, vezi: R. Ardevan, ActaMN 18, 1981, p. 437–442.

795. ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA. Stelă de marmură, descoperită în 1996. în timpul lucrărilor agricole; dimensiuni: 1,45 x 0,58 x 0,145 m. Înălțimea literelor: 3,1–4, cm. Carmen Ciongradi, ActaMN 35 (I), 1998, p. 87–94.

D(is) M(anibus)
P(ublio) Ael(io) Marti-
ali; vixit
ann(is) XLV;
 5 *col(legium) fabr(um)*

796. APVL.VM. În 1986, în cursul săpăturilor, V. Moga a găsit dubla intrare a castrului blocată de diferite monumente; între acestea, un altar de calcar. Câmpul este cuprins de un cadru, la fel părțile laterale; pe partea dreaptă este reprezentată o divinitate feminină, purtând *cornu copiae* (?) (Fortuna?), pe cea stângă altă divinitate (Mercur ?). Dimensiuni: 1,16 × 0,54 × 0,56 m. Înălțimea literelor: 3–7 cm.

I. Piso, V. Moga, *Un bureau du Publicum Portorii Illyrici à Apulum*, ActaMN 35 (I), 1998, p. 105–108.

[Ge]nio p(ublici) p(ortorii)

[e]t T(itii) Iul(ii) Sa-

[t]urnini

conduc(toris)

5 p(ublici) p(ortorii) Illyr(ici),

Maximianus,

[se]r(vus) vilic(us) ex pri(vatis)

[pr]o s(alute) s(jua) [suorumq(ue)]

Între altele, T. Iulius Saturninus apare într-o tăbliță cerată de la Alburnus Maior (CIL III, p. 958; IDR I, 54 = tabl. cer. XXIV) și într-o inscripție de la Băile Herculane (CIL III, 1568 = IDR III/1, 60).

“Pour *ex pri(vatis)*, nous suivons l’explication de de Laet [*Portorium*, p. 394–397], notamment que le *conductor* confiait la fonction de *villicus* à l’un de ses propres esclaves, non racheté à son devancier” (p. 108).

797–800. V. Moga, I. Piso, M. Drâmbărean, *Quatre monuments épigraphiques d’Apulum découverts dans le lit de Mureș*, ActaMN 35 (I), 1998, p. 109–118.

Între 5–8 februarie 1998, firma MOVA, care extrăgea balast din patul Mureșului, a scos la suprafață mai multe blocuri fasonate din calcar, fragmente arhitectonice, precum și patru monumente epigrafice:

797. P. 109–111, fig. 1 (foto, desen).

Πτολεμαῖ-

ος ε. . x ρ η

Δι

Συργάστω

Această divinitate, Ζεὺς Συργαστης sau Ζεὺς Συργαστειος apare pe monedele orașului Tios din Bithynia. De la Brixia se cunoaște o inscripție dedicată *Dis paternis Sargasteo magno Pat(a)ro* de un oarecare Tryphon; acest *Pateros* era un erou trac, stabilit în Bithynia, unde a fondat Tios.

798. *Ibidem*, p. 111–113, fig. 2 (foto, desen). Bază de calcar; 0,49 × 0,27 × 0,27 m. Litere înalte de 5 cm; în r. 2, ligatura A+N.

Farna-

c(?)n(e)s Ga[i]

Mart[i]

d(ono) d(edit) [d(edicavitque)]

799. *Ibidem*, p. 115–117, fig. 3 (foto, desen). Altar de gresie calcaroasă; dimensiuni: 1,25 × 0,62 × 0,62 m. Înălțimea literelor: 3–6,5 cm.

[D]eo Invicto

[Mi]t(h)rae sac(rum)

[.] Statorius

[...]anus, dec(urio)

5 [et] flamen m-

[uni]c(ipii) Sep(timii) Ap[ul(ensis)],

[In]vict(i) templum pr[o] [sal]utem sua suorum-

[que] p[ecunia] mea feci

De remarcat că literele *NI* lipsesc în r. 9, fiind gravate în r. 10 (sub *VA*).

800. *Ibidem*, p. 117–118. Altar de calcar; marginea dreaptă deteriorată. Dimensiuni: 0,60 × 0,20 × 0,22. Litere înalte de 2,5 cm.

Silvan-

o Val(erius)

Mart[i-]

alis pr[o]

5 filio(?) v(otum) l(ibens) [s(olvit)]

801. V. Moga, *Monumente romane inedite din Apulum*, *Apulum* 35, 1998, p.135–142. Materiale rezultate din săpăturile din castrul legiunii XIII Gemina (1997), la *porta principalis dextra*. Dintre materialele epigrafice, se menționează:

– p. 135: ștampile tegulare – *LEG XIII G*; *LEG XIII GEM / AVR TERTIVS* (Moga: *Testius*); *LEG XIII [] / IVLI SER[eni]*; *LEG XIII G / AVR MENANDER* (litere pozitive, dar lectura sinistrogadă);

– *Ibidem*: fragment de placă de marmură, păstrând doar câteva litere (nesemnificative; probabil dintr-o listă de nume) (fig. 2; foto și desen);

– p. 136: „Lepede de formă patrulateră, de mari dimensiuni” (probabil un altar; nu se indică piatră). Dimensiuni: 1,25 × 0,75 × 0,60 m; câmpul epigrafic: 1,00 × 0,50 m:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

sacrum

802. APVLVM. Altar (sau bază de statuie?) din conglomerat calcaros; lipsă: coronamentul. partea superioară a câmpului inscripției și colțul inferior stâng. Dimensiuni: 0,54 × 0,35 × 0,35 m. Litere înalte de 5 cm.

I. Piso – Cl. Băluță, *Apulum* 35, 1998, p. 147–150 (fig. 1–2; foto, desen).

[.....]

[.....-]

us Ar-

chela-

us, >(centurio) legionis)

XIII Gem(inae),

5 v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Editorii arată că în rândurile lipsă, primul conține numele divinității, celălalt *praenomen*-ul și începutul *nomen*-ului. Deși cu rezonanță istorică (în lumea greacă), numele *Archelaus* nu pare a fi cunoscut până acum în onomastica romană.

Autorii citați mai observă că, din cei 290 de militari cunoscuți la Apulum, 242 poartă *cognomina* romane și doar 23 de origine grecească. P. 148: listă a centurionilor legiunii XIII Gemina.

803–804. APVLVM. V. Moga, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 1, 1997, p. 9–12. Două piese epigrafice descoperite în 1995, cu ocazia unor lucrări de canalizare (bulevardul I. C. Brătianu):

803. P. 9–11, nr. 1 (foto) (= *AnnÉp*, 1997, 1288: cu unele mici rectificări de lectură propuse de I. Piso). Placă de calcar; dimensiuni: 1,61 x 1,05 x 0,42 m. Litere înalte de 7–7,5 cm.

D(is) M(anibus)

P. Ael(io) Malcho, vet(erano),

vixit ann(is) XXXXII,

vivo se fecit sibi

5 *et coniug[is] aris-*

simae et filio pi-

entissimo

Cognomenul defunctului este palmirenian (vezi IDR III/1, 167; Tibiscum); numele trupei nu este menționat.

804. P. 11–12, nr. 2 (= *AnnÉp*, 1997, 1289: cu unele mici rectificări de lectură propuse de I. Piso). Fragment de lespede de calcar. Dimensiuni: 1,43 x 0,40 x 0,49 m. Litere înalte de 4,5–7 cm; ligaturi: r. 3 A + P și V + L; r. 4 A + E.

[D(is)] M(anibus)

[...] Iusti

[...c]ol(oniae) Apul(ensis)

[...An]toniae

5 *[...Ag]rippi[nus...] col(oniae) s(upra) s(c)ripta(e)*

[...p]aren-

[tibus pii]ssimis

.....

805. Ciugud (jud. Alba). Altar de calcar, profilat în partea superioară și la bază; descoperit în albia Mureșului (1998); provine probabil de la Apulum. Dimensiuni: 0,45 x 0,44 x 0,31 m. Înălțimea literelor: 4,2–6 cm.

N. Rodean, M. Ciută, *Apulum* 35, 1998, p. 151–154, fig. 2 (foto, desen).

Mercurio

Hilari,

M(arcus) Herennius

Faustus,

5 *leg(atu)s Aug(usti)*

Dedicantul a fost legat al legiunii XIII Gemina, probabil pe timpul lui Traian (I. Piso, *Fasti provinciae Daciae*, I. *Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993, p. 214–217, nr. 51).

MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

Bibliografie – Generalități

806. Amfore ștampilate.

Livia Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Noi ștampile amforice de la Callatis*, Pontica 31, 1998, p. 49–98 (173 piese; proveniență: Heracleea Pontică, Thasos, Sinope, Rhodos, Cnidos, Cos, Chersonesul Tauric). Alte 5 ștampile rhodiene, descoperite în cursul unor săpături de salvare la Constanța (str. Sulmona, nr. 7), publică M. Bucovală, *ibidem*, p. 186.

807. Al. Suceveanu, Πρωτος και μέγιστος (βασιλεύς) τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων: IGB I², 13, Z. 22–23, Tyche 13, 1998, p. 229–247.

808. Alexandru Avram, P. Vinicius und Kallatis. Zum Beginn der römischen Kontrolle der griechischen Städte an der Westküste des Pontos Euxeinos, în *The Greek Colonisation of the Black Sea Area. Historical Interpretation of Archaeology* (ed. Gocha R. Tsetskhladze), Stuttgart, 1998, p. 115–129. Discuție pe baza a opt inscripții (reuate acum în ISM, III, nr. 29–30, 40–42, 44–45, 57).

809. Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, *Drumurile din Dobrogea romană, pe baza stălpilor miliari din sec. II–III p.Chr.*, Pontica 31, 1998, p. 120–127.

810. C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, *Noutăți epigrafice de epocă romană la Carsium (Hârșova, jud. Constanța)*, Pontica 31, 1998, p. 139–162.

811 (= IGLR, 206; AnnÉp, 1976, 631). Discuții privind inscripția de la Ulmetum: M. P. Speidel, Chiron 25, 1995, p. 83–87 (Valerius Valerianus, *biarcus*, a căzut în anul 324 în bătălia de la Chrysopolis, luptând alături de Licinius); D. Woods, Chiron 27, 1997, p. 85–93 (după acest autor. nu este sigur că personajul menționat ar fi luptat alături de Licinius contra lui Constantin).

812 (= XVI, 720). M. Zahariade, ZPE 119, 1997, p. 228–236 (= AnnÉp 1979, 1318).

813. R. M. Feraru, *Câteva considerații în legătură cu educația tineretului la Tomis*, Arhe 2, 1997, p. 22–23 (v. nr. 762–764).

Inscripții inedite

814–815. HISTRIA. Al. Suceveanu, *Două inscripții inedite de la Histria*, Pontica 31, 1998, p. 108–117.

814. P. 109–114. Altar de calcar, cu profile în partea superioară și inferioară a feței cu inscripție. Descoperit în cursul săpăturilor de la *basilica creștină* (sec. VI), în *atrium*, unde a fost reutilizat ca pilastru (bază de coloană). Dimensiuni: 1,00 x 0,58 x 0,64 m. Câmpul inscripției: 0,60 x 0,58 m; litere înalte de 4 cm, îngrijit gravate.

*Pro sal(ute) [Imp(eratoris)] T(it)i A[e-]
li Antonini [P]ii e[st]
Aureli Veri [C]a[e]s(aris)
posuerun[t] T(itus) Ae-
5 lius Mucatral(is) vet(eranus)
alae I Fl(aviae) Gaetulorum et [S]eut(es)
Mucatr[al(is) ma]g(ister) de s(uo),
Glabrione et Ho-
mullo co(n)s(ulibus)*

Grație numelui consulilor (Manius Acilius Glabrio Cnaeus Cornelius Severus și Marcus Valerius Homullus), inscripția datează din anul 152 (A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 43; G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter der Antoninen*, Bonn, 1977, p. 162).

Primul dintre dedicații (cu cognomen tracic) era veteran al alei *I Flavia Gaetulorum*; această trupă este atestată în Moesia Inferior de diplomele militare din anii 99 (CIL XVI, 45), 110–113 (CIL XVI, 58), 125 (W. Eck – M. M. Roxan, ZPE 116, 1997, p. 193–203) și 127 (M. M. Roxan, ZPE 118, 1997, p. 287–289), precum și de unele epigrafe ulterioare: inscripțiile privitoare la carierele lui T. Antonius Cl. Alfenus Arignotus (Thyateira, în Galatia: CIG, 3497; ILS, 8853; TAM V/2, 935) și P. Aelius Hammonius (Tomis: ISM II, 106). Această *ala* este totuși diferită de *ala* de getuli din Arabia (CIL XVI, 33 din anul 86: *veterana*; ISM II, 127), precum și de omonima din Pannonia Inferior (menționată în diplomele din 114 și din timpul lui Antoninus Pius: CIL XVI, 61, 112–113).

815. P. 114–116. Lespede de calcar, descoperită în cursul săpăturilor de la *basilica* creștină, unde a fost reutilizată ca treaptă de acces de la *atrium* la *narthex*; din acest motiv, suprafața scrisă este tocită. Câmpul inscripției: 0,60 x 0,375 m Litere înalte de 4–5 cm; în r. 7, ligatura M+N, fiecare literă fiind menită a reda, împreună cu E, silabele *neme* din *benemere[n]ti*. În r. 1, după siglele D M, pare gravată o cruce monogramatică; sub ultimul rând este redată o *hedera distinguens* (mai puțin probabil peștele, simbol creștin).

*D(is) M(anibus)
Aur(elius) Exuperat(us),
decurio civit(atis)
Hist(riae), vix(it) ann(is) L,
5 relictis filiis.
Aure(lia) Iovina
coniux benemere[n]-
ti memoriam p-
osuit.
10 Vale, viator.*

După scris, inscripția pare târzie (sec. IV); editorul o consideră criptocreștină.

Defunctul era membru al sfatului cetății, *decurio civitatis*, ceea ce constituie o probă a dăinuirii acestei instituții în epoca romană târzie.

816. TOMIS (?). Bază cilindrică de marmură, reutilizată ca placă arhitectonică (pe latura stângă a piesei se observă un chenar în relief). Dimensiuni: 1,17 x 0,18 x 0,50 m. Câmpul inscripției: 0,80 x 0,18 m: litere înalte de 3,2–5 cm; r. 4 pare martelat. Muzeul din Constanța (inv. 35803; piesa a fost adusă în 1987 din localitatea Cuza-Vodă).

Maria Bărbulescu, Adrian Rădulescu, *Pontica* 31, 1998, p. 131–138.

[Ἄ]γαθῆ [τύχη]
[Ἰ]πέρ Ἐρεν(ίας) C[εβ(αστής) σωτηρ(ίας)]
[καὶ Κ(όιντου) Ἐρεν(ίου) ἸἘτρούσ-]
[[κου Μεσσίου]]

- 5 [Δε]καίου [Καίσα(ρος) Σεβ(αστοῦ)]
 [ἕιο]τάτου [α τ ο-]
 [κρά]τορο[ς καὶ με-]
 [γίστ]ου κυ[ρίου Κ· Μεσσ(ίου)]
 [Κ· Τρα]νανοῦ [Δεκίου]
 10 [Ε σ(εβῶς) Εἷτ (υχῶς)] Σεβ(αστοῦ) [υιοῦ]
 [βουλή δ]ῆμος[ς τῆς μητρο-]
 [πόλεως Τόμεος]

R. 4 pare a fi martelat. Probabil numele împăratului (care nu a suferit o *damnatio memoriae*) a fost martelat, mai târziu, urmare a unei inițiative creștine; ulterior, cea mai mare parte a inscripției (inclusiv presupusele martelări) a dispărut, prin remodelarea blocului.

817 (= ISM II, 362; ISM III, 183; AnnÉp 1997, 1321). Mangalia (*Callatis*).

Al. Avram, *Un nouveau document sur le culte d'Isis à Callatis à l'époque impériale*, Revue Roumaine d'Égyptologie 1, 1997, p. 5–12.

[Π]απειάς Μηνείου ἀνέδηκεν τὴν
 [σ]τήλην τῇ ἰδίᾳ γυναικεὶ <Εἰ>σιακοῦ
 [Ἐ]κατήου θυγατρει ἐτῶν λ·
 [χ]αῖρε· χαῖρε καὶ σύ, παροδεῖτα.

R. 2/3: Σι[ψη(ι)] / [Ἐ]κατήου I. I. Russu (urmat de Iorgu Stoian).

Traducere: „Papeias, fiul lui Meneios, a consacrat stela soției sale, fiica lui Hekataios, preotul (adoratorul?) (zeiței) Isis, în vârstă de 30 de ani. Salutare. Salutare și ție, trecătorule”.

818 (= AnnÉp, 1933, 106; A. Degrassi, ILLRP II, 516; CIL I² 2, 4, 2676; ISM III, 1). O nouă propunere de reconstituire a textului tratatului dintre Roma și Callatis, prin comparație cu versiunile precești ale tratatelor dintre Roma și alte comunități (cetăți):

Al. Avram, *Der Vertrag zwischen Rom und Kallatis* (CIL I² 2, 2676), în vol. *Hellenismus. Beiträge zur Erforschung von Akkulturation und politischer Ordnung in den Staaten des hellenistischen Zeitalters. Akten des Internationalen Hellenismus-Kolloquiums 9.–14. März 1994 in Berlin* (ed. B. Funck), Tübingen, 1996, p. 491–511 (AnnÉp 1997, 1319); o nouă ediție, cu fotografie, propunere de reconstituire și amplu comentariu: idem, *Der Vertrag zwischen Rom und Kallatis. Ein Beitrag zur römischen Volkerrecht*, Amsterdam, 1999.

-
 [Poplus Callatinus hostes inimicosue popli Romani per suos fines]
 [quibusue inperat poplus Callatinus ne transire sinito poplico]
 [consilio sc. dolo malo quo poplo Romano queiue sub inperio eius]
 [erunt bellum facerent neue eos armis neque nauibus neque pequnia]
 5 [adiouanto poplico consilio sc. dolo malo popli Callatini quo poplo]
 [Romano bellum facerent. Poplus Romanus hostes inimicosue popli]
 [Callatini per suos fines quibusue inper]at [poplus Romanus]
 [ne transire sinito poplico consilio sc. dolo m]alo quo po[pl]o Cal-
 [latino queiue sub inperio eius erun]t b[e]llum face[rent ne-]
 10 [ue eos armis neque nauibus neque p]equ[n]ia adiouanto [popli-]
 [co consilio sc. dolo malo p. R. quo po]plo Callatino bellu[m] fa-
 [cerent. Sei quis prior faxit poplo Rom]ano queiue sub inperio
 [eius erunt poplus Callatinus po]plo Romano utei e t[em-]
 [pore dato? adiouanto. Sei quis bellum] prio[r] faxit [p]oplo [Calla-]
 15 [tino queiue sub inperio eius erunt po]plus Romanus popl[o Cal-]

*[latino utei e tempore dato? adioutant]o. Sei quid ad hance [socie-]
[tatem poplus Romanus ac poplus Call]at[inu]s adere exime[reu]e [ue-]
[lint communi poplico consilio utriusque] uoluntate liceto
[quodque adiderint in inesto quodque e]xe[mer]int id societat[i]
20 s[ne inesto. Haec societas in tabolam ahe]nam utei scriberetur ac [fi]-
[geretur? Romae in Capitolio, Callati loc]o optumo in faano Concor[d(iae)].*

Pentru traducere, vezi Al. Avram, ISM III, nr. 1, p. 210–211.

Analiza contextului istoric și particularitățile ortografice ale textului determină pe Al. Avram să dateze acest tratat aproximativ între anii 106–101 a.Chr.